

Brandýs nad Labem

- německy *Brandeis a. d. Elbe*
 - okres Praha-východ
 - město v Čechách, 19 km SV od středu Prahy, 21 km JV od Mělníka
 - městečko, založené asi kolem roku 1306, bylo povýšeno na město roku 1581 ●● CMZ
 - vedle starší trhové vsi Brandýsa bylo nejpozději na počátku 16. stol. (1304) založeno stejnojmenné městečko, které bylo roku 1581 povýšeno na město ●● KME
 - roku 1960 byl B. spojen se sousední Starou Boleslaví do dvojměstí Brandýs nad Labem – Stará Boleslav ●● KME
 - královské komorní město, sídlo panství; Kouřimský kraj
-

obsah:

[židovské osídlení](#)

[příjmení Brandeis](#)

[vypovězení](#)

[katastrofy](#)

[jiné události](#)

[náboženská obec](#)

[představení náboženské obce](#)

[rabíni](#)

[kantoři](#)

[šamesové](#)

[„Schulklopper“](#)

[mohelové](#)

[významní rodáci](#)

[škola](#)

[mikve](#)

[spolky a nadace](#)

[ekonomika](#)

[starší sídelní okrsek](#)

[mladší sídelní okrsek](#)

[židovské domy](#)

[obecní dům](#)

[první synagoga](#)

[druhá synagoga](#)

[třetí synagoga](#)

[čtvrtá synagoga](#)

[hřbitov](#)

[matriky uložené ve Státním ústředním archivu](#)

[další archiválie uložené ve Státním ústředním archivu](#)

[z archiválií uložených v archivu Židovského muzea v Praze](#)

[vyobrazení](#)

[literatura a prameny](#)

židovské osídlení

15. stol.: snad byla ustavena židovská obec ●● JCB
[pravděpodobně jde o záměnu letopočtů 15XX s 15. stoletím]
 před začátkem 16. století tu žid. osídlení neexistovalo ●● *P
- 1515: zřízena synagoga [!] ●● FR
 1556: doložen Majer z Brandýsa ●● §A
 1559 až 1564-67: nejsou tu židé (byli vypovězeni, žijí v Poznani) ●● *P
 1564: jmenováno 5 rodin ●● *P/II/57
 1570: 8½ osoby ke zdanění ●● BDC
 1578: 8½ „židů poplatnosti“ ●● *P
 1654: 9 židů nad 20 let, 4 nad 10 let ●● BR
 1661: 6 rodin osedlých a 5 rodin v nájmu ●● *P
 1669-70: 8 rodin ●● *P
17. stol.: jména: Beneš, Byšický, Haberský, Joklíček, Kostelecký, Křen, Kšáj, Libánský, Milka, Šrámek, Šťastný, Vokáč, Vokatej ●● *P
- 1702: ve městě 83 židů (a 580 katolíků) nad 10 let věku (tj. židé tvoří asi 12 % obyvatel)
mimo město na panství 34 židů (a 4095 katolíků) nad 10 let ●● MPS
- 1705-22 numerus clausus: 7 rodin osedlých, 4 rodin v nájmu ●● *P
 1723: dvorským dekretem povoleno celkem 22 rodin ●● *P
 1724: ve městě 22 rodin, 103 osob
mimo město na panství 17 rodin ●● HBS
- 1737: „... si měšťané stěžovali, že obec je chudá..., neboť řemeslnictvo je ochuzováno obchody židů, jež je poškozují svým «handlem, hauzírováním a jiným židovským sem tam, jak po okolních městech a městečkách, tak i vesnicích, vybíháním»“ ●● TKC
- 1746: 133 židů platí daň z hlavy ●● *P
 1757: ve městě 17 rodin:
obživa: 5 řezníků, 2 podomní obchodníci, 2 kramáři, 8 obchodníků (plátno, kůže, vlna, krátké zboží, železo, železné zboží, koloniální zboží) ●● TKC
- 1783: 43 rodin s 88 dětmi, nejméně 167 osob:
obživa: rabín, „Schulklopper ohne Handl“, 2x „Koscherak oder Schlächter“, 2 řezníci, trafikant, 2 žebráci (jeden z nich slepý se 2 dcerami), obchodníci (plátno, peří, střížní zboží, staré věci aj.), podomní obchodníci
jména synů: 3x Abraham, Beer, Compert [Lompert?], Daniel, David, Elias, Gabriel, 3x Herrschl, Isak, 2x Israel, 2x Jakob, 3x Joachim, Jonas, 2x Josef, Juda, Kollman, Lebl, Lipmann, Markus, Mathes, 2x Mayer, 2x Mendl, 2x Moyses, Samuel, Seelig, Simon
jména dcer: 3x Anna, Blümel, Brandl, Dradl [?], 7x Ester, Ewa, Faterle, Freidl, Fromet, Golde, Haisara [?], Jentele, Kahna, 2x Kohle [Rohle?], 2x Lea, Libele, Malte, 2x Marina, 2x Mashe, Rachel, Rittel, 3x Sarl, Schlamis [?], Sösl [?], 2x Taube, Ziperle ●● HBS
- 1784: „příjmení“: Barbirer, Bischitzky, Buntzlau, Janowitz, Kohn, Prager, Tauschener, Woikowitz ●● *P
- 1785: 37 rodin ●● *P
 1793: ve městě 36 rodin (z toho 2 manželské páry bez dětí a 2 rodiny vdovské)
 a 1 vdovec (sám, bez rodiny, ale s rodinným číslem), celkem 183 osob:
příjmení: Altschul, Annis, 2x Aschner, Backoffen, 4x Bischitzky, Dürnstein, Freind, Garreys, Gross, Jannowitz, 2x Kalmus, Katz, Kantoreck, Kohn, 2x Kopp, Lustig, Lybitzky, Neumann, Pick, Reitler, Schrameck, 3x Singer, 5x Stiassny, Wertheim

obživa: 1 kantor, 1 šames, 1 trafikant (Jonas Jannowitz), 1 řezník, 1 žebrák (vdovec bez rodiny), 31 obchoduje (12 střížním zbožím, u 19 nespecifikováno)

personál: 2 čeledínové (z Brandýsa a Doubku), 3 děvečky (z Libně, Mirovic a Roudnice n. L.), 1 domácí učitel (Salomon Lünberg z Lipníka n. B., učí u obchodníka Veita Bischitzckého se 6 dětmi)

městští familianti žijící jinde:

- ve Ctiboři u Vlašimi (1 rodina, podomní obchodník Mathes Frankel)

na panství Brandýs-Přerov n. L. žije 31 rodin (11 trafikantů, 3 vinopalníci,

1 sedlák, ostatní obchodují):

- v Čečelicích (1 rodina) – viz tam

- v Kostelci n. L. (1 rodina) – viz tam

- v Přerově n. L. (1 rodina) – vinopalník-draslař Fischer, 12 osob

- ve Staré Boleslavi (1 rodina) – viz tam

- ve Starém Brázdímě (1 rodina) – viz tam

- v Sudově Hlavně (3 rodiny) – viz tam

- ve Všetatech (1 rodina) – viz tam

- v Zápech (1 rodina) – viz tam

v 21 dalších vsích po 1 rodině

familianti panství B. žijící jinde:

- v Libčevsi v Litoměřicku (1 rodina, vinopalník Heller) ●● HBE

1799: ve městě žije 28 zdejších rodin (s konsensy pro město Brandýs):

příjmení: Aschner, 4x Bischitzky, Direnstein [?] (konsens 1783, po něm od 1804 Löbl Kohn), Freund, Janowitz, 2x Kalmus, Kamnis [?] (konsens 1768), Kantorek, Katz, Kohn, 2x Kopp, Libitzky, Lustig, Neumann, Pick, 2x Singer, 4x Stiasny (po Salomonu St. od 1807 Kantorek), Wertheim

ve městě žijící cizí familianti:

- Salomon Cajus (příslušnost a konsens panství Libeň 1785)

městští familianti žijící jinde:

- Beer Bischitzky (konsens B. 1767) žije „na panství Brandýs“

- Jacob Levitus (konsens B. 1757) žije na dvoře Tmaň v Berounsku

později připsaní městští familianti žijící v Brandýse:

1800 – Stiasny (konsens B. 1800)

1801 – Stiasny (konsens B. 1801)

1801 – Freudenfeld (konsens B. 1801)

1801 – Kopp (konsens B. 1801)

1816 – Bondy (konsens 1816), přišel na Reissmannovo místo

1817 – Bischitzky (konsens 1786), předán sem z panství Brandýs

1817 – Glassner (konsens 1780)

1817 – Gross (konsens ?)

1817 – Janowitz (konsens 1817) přišel na místo Bischitzckého

1818 – Gumpert Pinkas (konsens 1818), jeho syn má příjmení Singer

později připsaní městští familianti žijící jinde:

1816 - Dawid Jockel [?] (konsens 1799), žije v Habrech

na panství „Brandýs-Přerov-Dehtáry“ žije 18 rodin s konsensy pro:

- panství Brandýs (1 rodina, 1817 předána do města B.)

- ves Čečelice (1 rodina) – viz tam

- Sudovo Hlavno (4 rodiny) – viz tam

- Všetaty (3 rodiny) – viz tam

- různé vsi (9 rodin)

na panství žijící cizí familianti:

- Beer Felix (přísl. panství Hrubá Skála, konsens Turnov 1771)
- Israel Fischer (přísl. a konsens panství Liblice 1788)
- Joachim Fischer (přísl. město Mělník, konsens Dolní Přívory 1780)
- Elias Fried (přísl. a konsens panství Liblice 1796)
- Josef Lekner (přísl. a konsens statek Niměřice 1786)
- Isaac Weiner (přísl. a konsens panství Kostelec nad Černými lesy 1777)

familianti panství B. žijící jinde:

- v Mělníce (1 rodina) – viz tam
- na panství Bezno (1 rodina) – viz tam
- v Údlících (1 rodina) – viz tam ●● HBS

1811: ve městě nejméně 38 rodin

v tabulce uvedeno 34 familiantů příslušných do města B.,

z nich 30 familiantů žijících ve městě je uvedeno jmenovitě:

příjmení: Ascher, Backofen, Bischitzky (víckrát), Freund, Janowitz, Kantorek, Karais, Katz, Kohn, Kopp, Lagus, Libitzky, Lustig (dříve Limbas), Pick, Singer, Stiasny (víckrát), Wertheimer

ve městě žijící cizí familianti:

- 7 familantských rodin příslušných na „panství Brandýs“ (z nich Mann a Pik mají konsensy pro Všetaty)
- 1 familiant příslušný do Libně (Lagus)

příjmení: Fischer, Gut, Kraus (později přejmenován na Gross), Lagus, Oplatek, Mann, Pik, Rubin

městští familianti žijící jinde (v každém místě jedna rodina):

město Čelákovice, panství Habry, Mladá Boleslav, Svinařov, statek Tmaň, Velvary ●● HBS

1812: 38 rodin ●● *P

1840: 51 rodin ●● SKB

1849: 52 rodin, 289 osob (ca 8 % obyvatel) ●● AK

1880: 246 židů (6,35 %), 20 protest., 3873 obyvatel (52 něm. jazyka) ●● SL

1890: 210 židů (5,44 %), 13 evang., 3859 obyvatel (129 něm.) ●● SL

1900: 156 židů (3,93 %), 10 evang., 3967 obyvatel (80 něm., z toho 65 vojáků) ●● SL

1910: 109 židů (1,84 %), 45 evang., 5896 obyvatel ●● SL

1921: 69 židů (1,34 %), 5145 obyvatel (32 německé, 5 židovské národnosti) ●● SL

1930: 60 židů (0,98 %), 6066 obyvatel (5 židovské národnosti) ●● SL

příjmení Brandeis

předkové několika židovských rodů s příjmením Brandeis snad pocházeli z Brandýsa nad Labem

příjmení Brandeis měla řada významných osobností: lékaři, žurnalisté, publicisté, dále např. americký hudební skladatel, klavírista a varhaník rakouského původu Frederick Brandeis (1835-1899), mecenáš českých výtvarných umělců Alexandr Brandeis (1848-1898) a několik rabínů: např. v 18. stol. působili v Mladé Boleslavi rabíni Moše Brandeis a jeho syn Becalel Brandeis, v 18.-19. stol. v Praze působil Baruch Brandeis a v 19.-20. stol. v Mladé Vožici Leopold Brandeis

nejznámějším nositelem jména byl pravděpodobně americký právník, první židovský soudce Nejvyššího soudu USA, Louis Dembitz Brandeis (1856 Louisville, stát Kentucky – 1941 Washington), jehož rodiče pocházeli z Prahy; pojmenována je po něm

významná vysoká škola Brandeis University ve státě Massachusetts (založená r. 1948)

•• EJJ,HOA,KI,LJO,WBJ,WGB

vypovězení

1559: vypovězení z Brandýsa – židé odešli z města 18.7.1559 •• */56

po vypovězení židé odešli do Poznaně •• *P

brandýští židé napsali z Poznaně žádost městu Brandýsu, aby město opatrovalo jejich „školu“, aby nebyla úmyslně poškozována, aby v ní nebydleli lidé ani hovada a cožkoli je nečistého, jedině obilí obecní že v ní může být přechovááno...; za to budou z Poznaně platit městu ročně 20 grošů...; kdyby na „škole“ vypadl šindel, měl být městem nahrazen, kdyby se židé vrátili, má jim být budova vrácena, ale jejich ochranný plat bude i nadále ponechán...; a hned židé složili předem 1 kopy grošů (tj. plat na tři roky)... •• *P

návrat z Poznaně do Brandýsa někdy mezi 1564-67, za vlády císaře Maximiliána •• *P

katastrofy:

1622: židovská čtvrť vinou vojáků vyhořela (požár začal v synagoze) •• *P

1639: židovská čtvrť spálena Švédy •• *P

ve 2. polovině 17. stol. byla část původních žid. parcel opuštěna kvůli záplavám •• *P

1787: synagoga i „s okolím“ vyhořela •• *P

jiné události

1693: v B. se koná synoda Zemského židovstva („Landesjudenschaft“) •• PHZ

náboženská obec

ustavena snad v 15. století •• JCB

do konce 17. stol. je v listinách užívána čeština (česká listina ještě z r. 1701) •• *P

od poloviny 18. stol. je obec řízena židovským „primátorem“ •• *P

1872: 381 členů •• SSJ

1893-94: 380 duší, 65 poplatníků náb. taxy •• JCB

1896 schváleny stanovy •• SZO

1902-07: 500 duší, 70 poplatníků náb. taxy •• KI

1908-17: 500 duší, 60 poplatníků náb. taxy •• KI

1918: 420 duší, 50 poplatníků náb. taxy •• KI

1920: 200 duší, 40 poplatníků náb. taxy •• ZKH

1921: 180 duší, 40 poplatníků náb. taxy •• ZKH

1922: 180 duší, 30 poplatníků náb. taxy •• SZO

1925: 112 duší, 36 poplatníků náb. taxy •• JOK

představení náb. obce

1850: David Deutsch •• FR

1857: Jacob Bischitzky •• SKA

1893-00: Eduard Schulhof •• JCB,KI

1902-25: JUDr. Richard Ullmann •• KI,ZKH,SZO,JOK

rabíni

před 1765: rabíni tu nebyli •• *P

1765: David Marek Katz •• *P

1782-93: Michael Mayer Austerlitz (má 2 děti) •• HBS,LBK

- 1850-56: Jakob Haller •• FR,MO Doudleby,MO Kunratice
(nar. 1808 v Golčově Jeníkově, zemř. 1890 v Praze, pohřben v Libni; od r. 1843 je v Brandýse uváděn jako kazatel, matrikář a copulant, od r. 1850 jako rabín, později krajský rabín Kouřimského kraje; v týchž funkcích žil později v Praze-Karlíně)
•• MO Kostel.Hlavno,MZ Libeň,KI,WBJ
- 1862-65: Bernard Mandl •• MO Niměřice-Skalsko,MO Křinec
(později rabín v Dobříši, kde zemř. 1895) •• KI,MZ Dobříš
- 1869-92: PhDr. Philipp Bondy •• MN,MO
(nar. 1830 v Jinošicích, zemř. 1907 v Praze; původně rabín v Kasejovicích, naposledy v Praze; první rabín v Čechách, který užíval v synagoze češtinu; 1. manž. Amalie roz. Steurerová, 2. manž. Theresie roz. Aronová; děti narozené v Brandýse: 1869 Paulina v čp. 140, 1873 Emil v čp. 140, 1874 Max) •• KI,MN,MO,WBJ,**
- 1893-00: Bernhard Weiss (zastupující rabín, dříve tu byl kantorem) •• KI
(nar. v Rychnově n. Kněžnou, zemř. 63letý 12.1.1902 v Brandýse čp. 140; původně kantor, od r. 1893 zastupující rabín, od r. 1894 rabín; manž. Emilie roz. Kraussová) •• KI,JOK,MO,MZ
- 1902/VI-1911/VIII: Jakob/Jakub Utitz (současně je vrchním kantorem) •• KI,MO
(zemř. 48letý 14.6.1915 v Jindřichově Hradci; původně rabín v Poděbradech, naposledy v Jindř. Hradci; od 1903 psal matriku česky a podepisoval se Jakub)
•• MO,KI,GB/451
- 1912: Friedrich Löwy (zastupující rabín, současně je vrchním kantorem) •• KI
- 1913-18: *rabínské místo neobsazeno* •• KI
- 1921: Jindřich Pick •• ZKH
(nar. v Zájezdci u Chrudimi; původně rabín v Neveklově, 1906-21 v Kostelci nad Labem, později v Pacově) •• KI,JOK
- 1922: *rabínské místo neobsazeno* •• SZO
- 1929: Mor. Mandl (není uvedeno, jestli bydlí v Brandýse) •• JOK
- 1934 copulantem v B. je rabín Mořic Mandl (není uvedeno, kde je rabínem) •• MO
- 1937 copulantem v B. je rabín Mořic Mandl (sídlem v Praze) •• MO

kantoři

podrobný výčet kantorů viz *P/II/s. 198

- 1847-53: Josua Maier
(nar. v Jemnici; 1847 „Kantor“, 1850 „Oberkantor“ i „Vorbeter“, 1853 „Cantor“;
1847-53 bytem v čp. 140) •• MN,MO,MZ
- 1869-80: Bernhard/Bernard Weiss
(1869 bytem v čp. 118, 1872 v čp. 140; 1880 zemř. 30letá manželka; od 1894 byl rabínem) •• MN,MO,MZ
- 1886: Samuel Gütig („Thoravorleser“) •• MZ
- 1893: zemřel Markus Kraus (54letý „Thoravorbeter u. Schächter“) •• MZ
- 1902-11: Jakob/Jakub Utitz (současně je rabínem) •• MO,KI,GB/451
- 1913-18: kantor není uveden •• KI

šamesové

- 1793: Joseph Singer („Schuldiener“, má 3 děti) •• HBE
- 1868: zemřel Markus Neuman (92letý, čp. 140) •• MZ

1895: zemřel Josef Freudenfeld (82letý, čp. 110; r. 1870 se mu narodila dcera v čp. 149)

•• MZ,MN

1907: zemřel Samuel Neumann (70letý, čp. 140) •• MZ

1924: zemřela 70letá manželka „kostelníka“ Winternitze (čp. 141) •• MZ

„Schulklopper“

1783: Hersch Beer („Schulklopper ohne Handl, er dienet der Juden Gemeinde“) •• HBS

mohelové

1874-76: MUDr. A. Schneider („in/aus Langenau“) •• MN

1878-11: MUDr. Sigmund/Zikmund Bondy z Brandýsa (1878-80 většinou zapisován jako Simon Bondy) •• MN

významní rodáci

Max Pategg (24. 6. 1855 Brandýs n. L. – 19. 9. 1936 Berlín[?]); divadelní herec v Bielsku, Olomouci, v Národním divadle v Berlíně, 1882-84 v Hamburku; od r. 1885 v Berlíně (v Německém divadle a od r. 1894 v Schillerově divadle, v němž byl od r. 1910 několikrát ředitelem) •• VZO/1996/9

Emil Rosenberger (15. 2. 1875 „Brandýs v Čechách“ [jde o B. n. L. ?] – 28. 10. 1966 Florencie; urna pohřbena 7.11.1966 na Ústředním žid. hřbitově ve Vídni); lékař, esejista, žurnalista, redaktor listu „Welt“ •• SHS

škola

v době Josefa II. byla zřízena německá židovská škola •• *P

1849: existuje škola •• AK

1872: existuje konfesijní škola (se 49 žáky) v pronajatých prostorách •• SSJ

1893: existuje koncesovaná 4třídní škola („která je současně školou konfesijní“) •• JCB

mikve

koncem 16. stol. byla umístěna pravděpodobně v domě obchodníka Josefa ve Stříbrné ulici č. 7-8 (tj. ve vlastním městě, i když všechny ostatní židovské domy byly mimo město, za potokem) •• *P

spolky a nadace

Chevra kadiša:

1795: ustavena •• JCB

1872: existuje •• SSJ

1893-94: má 80 členů •• JCB

1869-94: předseda Ferdinand Janowitz •• JCB

1902-12: předseda MUDr. Sigmund Bondy •• KI

1913-18: předseda Alois Lustig [?] •• KI

1916-20: předseda Josef Lustig •• KI,ZKH

Ženský spolek:

1893-00: existuje •• JCB,KI

1893-94: předsedkyně Kathar. Bischitzky •• JCB

1902-16: předsedkyně Anna Bondy •• KI

1917-18: předsednická funkce neobsazena •• KI

Chanukový spolek (k odívání chudých školních dětí):

1893-94: spolek se zakládá ●● JCB

ekonomika

před 1639: koželuh, sklenář, ostatní obchodují ●● *P

1713: 3 řezníci, 3 podomní obchodníci plátnem a vlnou, 2 obchodníci kořením a krátkým zbožím, 1 obchodník různým zbožím ●● *P

2. pol. 18. stol.: nájemci vinopalny, draslovný a skladu tabáku ●● *P

1843: zemřel „Liquerfabrikant“ Moses Bischitzky (84letý zdejší familiant, čp. 62) ●● MZ

1891: zemřela porodní bába („Hebamme“) Barbara Kanturek (75letá, čp. 74) ●● MZ

starší sídelní okrsek

na tzv. Nižším Hrádku: severně od vlastního města, za mlýnským potokem, dnešní ulice

Na Struze a Na Potoce (1713 je čtvrť zapsána jako „Židovská ulice“) ●● *P

ca 1547: je tu 5 židovských domů (jihovýchodně a severovýchodně od synagogy), ale mikve je umístěna ve vlastním městě ●● *P

před 1620: přibyl šestý dům ●● *P

1622: židovská čtvrť vyhořela (vinou vojáků, požár začal v synagoze) ●● *P

1639: židovská čtvrť byla spálena Švédy ●● *P

2. pol. 17. stol.: část původních žid. parcel byla opuštěna kvůli záplavám ●● *P

do 1724: 7 domů (pro 22 rodin) ●● *P

od 1724: 11 domů (pro 22 rodin) ●● *P

1770: domy v Brandýse byly očíslovány, židovské domy římskými čísly ●● *P

1787: vyhořela synagoga „s okolím“ ●● *P

mladší sídelní okrsek

po bitvě na Bílé hoře bylo židům dovoleno (za odměnu) usazovat se a kupovat domy i ve vlastním městě (koncem 16. stol. byl ve městě jen 1 židovský dům – viz *mikve*): tehdy byla židy osídlena Pekařská ulice (souběžná s mlýnským potokem) a Krajiřské náměstí (trojúhelníkové prostranství východně od hlavního náměstí) ●● *P

1630: je už 9 židovských domů ve vlastním městě (později v 50. letech se vedly spory o tyto domy, některé z nich byly židům odebrány) ●● *P

1654: je jen 6 židovských domů ve vlastním městě ●● *P

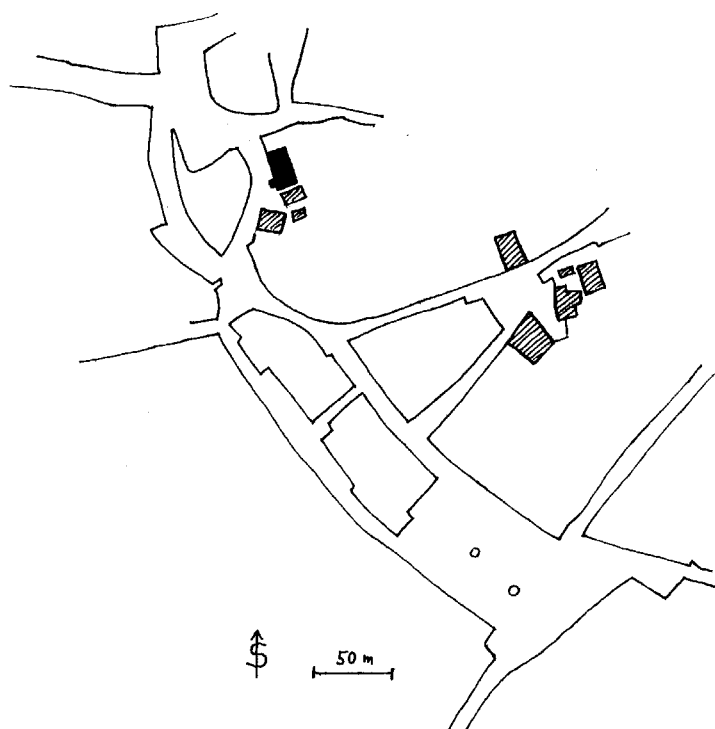
1656: vypovězení židů z vlastního města (potvrzeno císařem) ●● *P

1658: vypovězení odvoláno, židé se vrací (ale nebydlí na náměstí) ●● *P

enkláva (žid. čtvrť) ve vnitřním městě byla později „uzavírána“ (oddělena?) drátem; drát se dochoval až do 2. pol. 19. století; čtvrť se ještě v 19. století říkalo „Židovské město“ ●● *P

1770: domy v Brandýse byly očíslovány, židovské domy římskými čísly ●● *P

1992: na severní a východní straně Krajiřského náměstí je dochováno nejméně 5 starých domů (snad z doby ghetta) ●● Y

schematický půdorys části města r. 1842 (dole náměstí)
 černě: synagoga
 šrafovaně: židovské domy

židovské domy

1654 (snad jde o stav před r. 1650?): 14 pustých žid. domů (žádný dům není osazený židovskými obyvateli) ●● BR

1840: 12 domů ●● SKB

1843-55: vlastníci budov podle stabilního katastru (BPP):

číslo parcely	číslo popisné	vlastník r. 1843 (kurzívou křesťanský vlastník)	patro	světnic	komor
27	109	<i>Johann Mallak</i> , později spoluvlastník David Kohn	-	2	-
33	115	Paul Schulhof, později Carl Schulhof, později Paul Schulhof	+	6	1
36	118	<i>Adalbert Ottmann</i> , později spoluvlastník Markus Schulhof	-	2	-
38	119½, později 235	<i>Johann Prochaska</i> , později Samuel Freudenfels	-	2	1
46	126	židovská obec (<i>hrobnický domek</i>)	-	1	1
58	137	Barbara Bischitzky, později spoluvlastník Salamon Reichmann	+	8	-
59	138	Bernhard Karrerss(?), později Hermann Singer (<i>hospodářská budova</i>)			

60	138	Juditha Bischitzky, později spoluvlastník Bernhard Karrerss(?)	+	8	-
61	140	židovská obec (<i>synagoga a obytný dům</i>)	+	6	-
134	201	Jakob Bischitzky	+	23	4
157	219	Jakob Bischitzky, později Michl Kohn	+	8	3
173	230	Jakob Reitter, později Abraham Stiasny	-	4	1
174	229	Ignatz Singer, později Isak Singer	-	3	2
175	228	Ludmilla Bischitzky, později Jakob Freudenfels	-	3	-
177	226	Josef Jannowitz, později spoluvlastníci Bernard Bischitzky a Abraham Bondi	+	6	-
178	225	Isak Freund, později vdova Freundová	-	4	1
179	224	Daniel Kohn, později Simon Diemant	-	2	2
197	16	<i>Franz ... (nečitelné)</i> , později Josef Bischitzky	+	5	1
210	37	<i>Ant. Führich (?)</i> , později David Deutsch	-	4	2
223	42	<i>Josef Panocha</i> , později Herrmann Katz	+	12	2
227	45	<i>Josef Labbeie</i> , později Jakob Singer	-	3	1
224	51	<i>Johann Hussa</i> , později David Stiasni	-	5	1
241	0	Isak Freund, později Jakob Freund (<i>hospodářská budova</i>)			
250	62	<i>Jos. Zwierzina</i> , později Jakob Bischitzky	+	9	1
251	62	<i>Jos. Zwierzina</i> , později Jakob Bischitzky (<i>hospodářská budova</i>)			
252	62	<i>Jos. Zwierzina</i> , později Jakob Bischitzky („ <i>Gartenhaus</i> “)			

•• DSK/BPP

obecní dům

1893: stavebně souvisí se synagogou •• JCB

[zřejmě jde o synagogu s byty pro zaměstnance náboženské obce, tedy asi o stavební parcelu č. 61, čp. 140]

první synagoga

1515: zřízena •• FR

„dávno před r. 1559“ postavena •• *

„nedlouho před r. 1559“ postavena na dnešním místě: dřevěná, krytá šindelem, malá, stála asi ve dvoře (procházel se do ní „skrze dům“, snad skrze sousední pozemek obytného domku) •• *P

1559: „počátek synagogy“ •• HBS/1724

1622: vyhořela spolu s žid. čtvrtí (požár způsobený vojáky začal v synagoze) •• *P

1656: uvádí se jako „pustá, zbořená“ •• *P

[nejde-li o zboření už další synagogy; od požáru z r. 1622 mohla být totiž zřízena nová synagoga...]

druhá synagoga

po 1657: nově vystavěna •• *P

1787: na jaře do základů vyhořela (i s okolím) •• *P

třetí synagoga

po požáru z r. 1787 byla synagoga obnovena v menším rozsahu: byla jen přízemní a prostší ●● *P

[nemusí jít o novostavbu, ale jen o opravu druhé synagogy]

1827, 29. srpna: vyhořela, shořel archiv žid. obce a byt rabína (oheň vyšel ze sousední nežidovské pastoušky čp. 141) ●● *P

čtvrtá synagoga

Kostelecká třída čp 140 ●● *P

ul. Na Potoce čp. 140 ●● KK/2001

1843: stav. parcela č. 61, čp. 140, rozloha parcely $88 \text{ s}^2 = 316 \text{ m}^2$, jde o „synagogu a obytný dům s 8 světnicemi“, vlastnictví židovské obce ●● BPP

1857: stav. parcela č. 61, čp. 140, rozloha parcely $101 \text{ s}^2 = 363 \text{ m}^2$ (parcela byla zvětšena o $13 \text{ s}^2 = 46,7 \text{ m}^2$, které byly odděleny od stav. parcely č. 63, čp. 139, patřící měšťanu Schelczikovi nebo Schefczikovi) ●● DSK

stav. parcela č. 61, čp. 140, rozloha parcely 525 m^2 ●● RES

z roku 1559, dnes skladiště ●● WPC

z roku 1559, zcela přestavěná v 19. století ●● UPC

nově postavena po požáru z r. 1827, v listopadu 1829 slavnostně zasvěcena (konal se průvod s hudbou) ●● *P

1830: nově vystavěna po požáru „podle vzoru vídeňského templu“ ●● FR

1835: zaveden německý ritus se zpěvem a německým kázáním „podle vídeňského vzoru“ ●● FR

je to „takzvaná Chorální synagoga“ ●● GB/132

netradičně orientovaná k severo(severo)východu ●● *P

„původní vchody“ do synagogy vedly z chodby sousedního domu ●● +Z

po 3 stranách hlavního sálu byla dvě patra (dřevěných?) ženských galerií na oblých sloupech (kamenných? železných?) ●● ZMF

obě patra galerií byla po 2. svět. válce odstraněna, z vnitřního zařízení nezůstalo nic ●● +Z

1992: vlastníkem je stát (úředním rozhodnutím je to podnik Zdravotnické zásobování Praha) ●● RES

2001: vlastníkem je (po restituci majetku) pražská židovská obec ●● KK

2002: v budově je deponitář pražského Židovského muzea

synagoga – západní (vstupní) průčelí s obytnou částí (foto kolem r. 1941)

synagoga – jižní a východní průčelí (foto r. 1983)

synagoga – východní stěna s aronem ha-kodeš (foto kolem r. 1941)

synagoga – západní strana sálu s ženskými galeriemi (foto kolem r. 1941)

hřbitov

na severní straně Kostelecké ulice, 500 m severozápadně od hlavního náměstí
1843-54: parcela č. 44, rozloha $572 \text{ s}^2 = 2057 \text{ m}^2$, vlastnictví žid. obce; později připsáno

čp. hřbitovní budovy (čp. 126) ●● DSK/GPP

do r. 1879 není záznam o rozšíření hřbitova ●● DSK/GPP

- katastr. č. 745, rozloha 5341 m² ●● KAK
 parcely č. 44/1 & 722/2, rozloha 6746 m² ●● KK/2001
 1568: hřbitov byl založen na bývalém obecním hliništi, vedle (východně od) popraviště (stínadel a šibenice), povoleno zde bylo i pohřbívání přespolních (např. z Kostelce nad Labem); roční plat ze hřbitova městu činil 50 grošů ●● *P
 1568: hřbitov založen ●● HBS/1724,WPC,HZH
 hřbitov byl založen nejpozději na konci 16. století ●● JCB
 1606: hřbitov byl rozšířen přikoupením části sousední zádušní zahrady (za roční plat 30 grošů), současně bylo přikázáno ohradit hřbitov zdi ●● *P
 nejstarší náhrobek datován 1572 (Josef ben Jicchak sg"l), ze 16. století pochází více náhrobků ●● ZMD,HZH
 pohřby válečných uprchlíků: 1915 (2x), 1916 (2x), 1917 (1x), 1918 (1x) ●● MZ
 poslední pohřby v r. 1942:
 30. 1.1942 – Vilém Seidemann (zdejší, nar. 1861)
 10.11.1942 – Kamila Lustigová (zdejší, nar. 1870) ●● MZ
 1945-46: v matrice není zapsán žádný pohřeb ●● MZ
 původní vjezd do hřbitova (až do postavení hřbitovní budovy) vedl od jihozápadu nebo od západu ●● +H
 v ohradní zdi jsou zazděné náhrobky z 18. stol. (tradované údaje o jejich vyšším stáří jsou jen legendou) které původně stály na místě márnice (ta byla postavena v r. 1848) ●● ZMD
 v jihozápadní části hřbitova je jedna tumba: podle legendy je tu pohřben „zázračný rabín uprchlý z Prahy za obléhání Švédy a v Brandýse zemřelý“, ve skutečnosti je to rabín Menachem ben Jona Mendl Landsofer (zemřel 1746); tumba není datovaná ●● ZMD
 v západní části hřbitova je jednoduchý náhrobek s ženskou postavou (paní Jitl, datace: úterý 12. nisan 1773) ●● Y
 v severovýchodní části hřbitova je jeden provizorní plechový náhrobek (jen tabulka s daty) ●● Y/92
 po 1980: velká část hřbitovní plochy (západní nevyužitý roh hřbitova) byla prodána sousedům k hospodářskému využití – v severozápadní části hřbitova bez hrobů je políčko brambor ●● Y/92
 2002: klíč od hřbitova je v Městském muzeu na náměstí ●● +M
hřbitovní budova
 1843: stav. parcela č. 46, čp. 126 („hrobnický domek s 1 světnicí a 1 komorou“), rozloha parcely 20 s² = 72 m², vlastnictví židovské obce ●● BPP
 1848: postavena dnešní budova ●● ZMD
 1893: „výstavná budova, v níž je márnice, byt hrobníka, vozovna pro pohřební vůz aj.“ ●● JCB
 1983: ve středovém průjezdu je schránka na milodary, vpravo (východně) od průjezdu je byt správcové, vlevo (západně) od průjezdu je bývalá obřadní místnost chevry kadiši ●● Y,+H
 2001: - stav. parcela č. 46, čp. 126/12
 - ve vozovně (pod obytnou částí budovy) je dochován pohřební vůz
 - v jedné z místností má být instalována expozice o dějinách žid. obce
 - obytná část budovy je obydlená ●● KK
 - náhrobky stojící původně na místě budovy byly zazděny do ohradní zdi hřbitova, ve vnější zdi márnice je zazděný náhrobek s datací 1680 ●● ZM

hřbitov – obřadní budova s bytem hrobníka (foto kolem r. 1941)

hřbitov (foto r. 1978)

hřbitov – tvarově různorodé náhrobky z počátku 19. století (foto r. 1983)

hřbitov – tumba Menachema Mendla, syna Jony Landsofera, zesnulého r. 1746 (foto kolem r. 1941)

hřbitov – druhotně umístěné náhrobky (foto kolem r. 1941)

matriky uložené ve Státním ústředním archivu v Praze

- narozených (1788-1867, 1869-1944)
- oddaných (1788-1867, 1869-1944)
- zemřelých (1788-1949)
- & abecední index narozených (1869-1940) ●● KMS

další archiválie uložené ve Státním ústředním archivu v Praze

- spisy z let 1650-1706 (clo a mýto v Brandýse i jinde) – (fond NM, sign. J 7/29)
- spisy z let 1650-1706 (usazování židů, vypovídání z města, židovské domy, obchod, hřbitov) – (fond NM, sign. J 7/14)

z archiválií uložených v archivu Židovského muzea v Praze

- výkaz o stavu ŽNO (1902)
- soupis synagogálních sedadel (1847, 1897)
- zlomky spisů bratrstva chevra kadiša a materiálů týkajících se hřbitova (1845-1920, 1937)
 - ZMB

vyobrazení

plánek města ca 1547: *P/I

indikační skica (plán města z r. 1843): ZMN č. neg. 15.165

domy čp. 223 a 224 na „Židovském plácku“: ZMN č. neg. 19.513

obecní dům – škola: ZMN č. neg. 19.504

synagoga:

exteriér: ZMN č. neg. 19.515 (foto Zd.Feyfar 1959)

interiér: * s. 56

hřbitov: HZH obr. 9, 16-18, 88; EZH s. 57; ZMN č. neg. 15.536-15.545, 22.616, 28.020 (34 záběrů), 28.021/obr. 5-37 (33 záběrů), 28.023 (26 záběrů), 28.026 (36 záběrů), 29.761-29.762, 39.922-39.927 (foto Jan Heřman před 1980)

zazděné náhrobky: OZP s. 25; ZMN č. neg. 5.622/11

tumba: OZP s. 27; ZMN č. neg. 39.927 (foto Jan Heřman před 1980)

detaily náhrobků: HZH obr. 51, 69

hrobnický dům čp. 126: ZMN č. neg. 15.535, 39.924 (foto Jan Heřman před 1980)

rabín Jakob Utitz: GB s. 451

rabín Moritz Mandl: * 57

předseda náb. obce dr. Richard Ullmann: * s. 57

literatura a prameny

AK – Kohn, Alfred: *Die Notablenversammlung der Israeliten Böhmens in Prag... (Mit statistischen Tabellen über israelitischen Gemeinden, Synagogen, Schulen und Rabbinate in Böhmen.)* Wien 1852

BDC – Dvorský, František (ed.): *K historii Židů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 906 až 1620*. Díl I.: 906-1576. Praha 1906

BPP – Bauparzellen-Protocoll (soupis stavebních parcel), součást stabilního katastru a duplikátu stabilního katastru pro Brandýs nad Labem – (Státní ústřední archiv v Praze, fondy SK & Dupl. SK)

BR – *Berní rula*. Sv. 18-19: *Kraj kouřimský I-II*. Praha 1952

CMZ – Čarek, Jiří: *Městské znaky v českých zemích*. Praha 1985

DSK – Duplikát stabilního katastru (tzv. textové komentáře) pro Brandýs nad Labem – (Státní ústřední archiv v Praze, fond Dupl. SK)

EJJ – *Encyclopaedia judaica*. I-XVII. Jerusalema 1974

EZH – Ehl, Petr – Pařík, Arno – Fiedler, Jiří: *Staré židovské hřbitovy Čech a Moravy*. Praha 1991

FR – Roubík, František: *Abecední seznam židovských obcí v Čechách 1850*. (příloha ke studii *Z dějin židů v Čechách v devatenáctém století*). In: RSDŽ, 7, 1935, s. 347-357

GB – Gold, Hugo (ed.): *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn-Prag 1934

GPP – Grundparzellen-Protocoll (soupis nestavebních parcel), součást stabilního katastru a duplikátu stabilního katastru pro Brandýs nad Labem – (Státní ústřední archiv v Praze, fondy SK & Dupl. SK)

- HBE – Ebelová, Ivana (ed.): *Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793*. I. Loketský kraj, Boleslavský kraj, Budějovický kraj. Praha 2002. II. Kouřimský kraj, Bydžovský kraj, Litoměřický kraj. Praha 2003
- HBS – *Soupisy židovského obyvatelstva v Čechách z let 1724, 1733, 1783, 1793, 1799 a 1811* – (Státní ústřední archiv v Praze, fond HBS)
- HOA – *Handbuch österreichischer Autorinnen und Autoren jüdischer Herkunft 18. bis 20. Jahrhundert*. I-III. München 2002
- HZH – Heřman, Jan: *Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě*. Praha b. d. (1980)
- JCB – *Jahrbuch für die israel. Cultusgemeinden Böhmens zugleich Führer durch die israel. Cultusgemeinde in Prag*. Prag 5654/1893-94 – 5655/1894-95
- JOK – *Jüd. Organisationen und Cultusgemeinden in der Čechosl. Republik*. In: Hickl's illustrierter jüdischer Volkskalender, 5686/1925-26, s. 151-164
- KI – *Kalender für Israeliten (Luach) für das Jahr ... Zugleich Führer durch die israel. Cultusgemeinden der österr.-ungar. Monarchie*. Bd. I-XXVII (1892-1919). Wien 1891-1918
- KK – *Dokumentace židovských nemovitých památek na území České republiky z let 1998-2003* (vedoucí projektu Mgr. Karin Kahancová; Národní památkový ústav, ústřední pracoviště v Praze)
- KME – Kuča, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Díl I. Praha 1996
- KMS – Kukánová, Zlatuše – Matušiková, Lenka: *Soupis matrik židovských náboženských obcí v Čechách*. In: *Paginae historiae* (sborník Státního ústředního archivu v Praze), 3, 1995
- LBK – Lieben, S. H.: *Beiträge zur Kulturgeschichte der Juden Böhmens im 18. Jahrhundert*. (An der Hand der zeitgenössischen Responenliteratur.) In: Afike Jehuda Festschrift 1869-70 – 1929-30. Praha 1929
- LJO – Oppenheimer, J. F. (ed.): *Lexikon des Judentums*. Güntersloh 1967
- MN – *Židovská matrika narozených* (není-li uvedena jiná obec, jde o matriku pro Brandýs nad Labem) – (Státní ústřední archiv v Praze, fondy HBM & HBMa)
- MO – *Židovská matrika oddaných* (není-li uvedena jiná obec, jde o matriku pro Brandýs nad Labem) – (Státní ústřední archiv v Praze, fondy HBM & HBMa)
- MPS – Maur, Eduard – Pišová, Dagmar: *Sčítání konzumentů soli v Čechách roku 1702*. (Edice pramene.) In: *Historická demografie*, 18, 1994
- MZ – *Židovská matrika zemřelých* (není-li uvedena jiná obec, jde o matriku pro Brandýs nad Labem) – (Státní ústřední archiv v Praze, fondy HBM & HBMa)
- OZP – *O židovských památkách v Československé republice*. Praha 1933
- PHZ – Pěkný, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha 1993
- RES – *Soupis nemovitostí, zpracovaný v letech 1993-94 v souvislosti s připravovaným zákonem o návratu majetku církvím* – (archiv Federace židovských obcí v Praze)
- SHS – Steines, Patricia: *Hunderttausend Steine (Grabstellen grosser Österreicher jüdischer Konfession auf dem Wiener Zentralfriedhof Tor I und Tor IV)*. Wien 1993
- SKA – *Seznam katastrálních archů výtažných pro veškeré držitele pozemnosti v obci svrchu dotečné, a průkaz toho, že jim byly dodány...* (se souběžným německým titulem: Verzeichniss der Katastral-Auszugsbogen für sämtliche Grundbesitzer...). Formulář z 50. let 19. století, součást duplikátu stabilního katastru pro Brandýs nad Labem – (Státní ústřední archiv v Praze, fond Dupl. SK)
- SKB – Sommer, Johann Gottfried: *Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt*. Bd. XII: *Kaurimer Kreis*. Prag 1844
- SL – publikované výsledky sčítání lidu z let 1880-1930:
Podrobný seznam míst v Čechách. Wien 1885
Podrobný seznam míst v Čechách. Wien 1893
Lexikon obcí pro Čechy. Díl I. Vídeň 1904
Podrobný seznam míst pro Čechy. Vídeň 1916
Statistický lexikon obcí v Republ. československé. I. Země česká. Praha 1923

- Statistický lexikon obcí v Republ. československé. I. Země česká.* Praha 1934
- SSJ – Schimmer, Gustav Adolf: *Statistik des Judenthums in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern nach den vom k. k. Ministerium des Innern angeordneten Erhebungen und nach sonstigen Quellen.* Wien 1873
- SZO – *Statistik der jüdischen Kultusgemeinden in der Tschechoslowakischen Republik.* In: Jüdischer Kalender für die čechoslowakische Republik auf das Jahr 5683. Mährisch Ostrau b. d. (1922)
- TKC – *Tereziánský katastr český.* Sv. 2: Rustikál (kraje K-Ž). 4. vyd. Praha 1966
- UPC – *Umělecké památky Čech.* Díl 1. Praha 1977
- VZO – Věstník židovských náboženských obcí v Československu [do 1990, č. 6]; Roš chodeš [od 1990, č.7]
- WBJ – Wlaschek, Rudolf M.: *Biographia Judaica Bohemiae.* I–II. Dortmund 1995-97
- WGB – Wininger, Salomon: *Grosse Jüdische National-Biographie mit mehr als 8000 Lebensbeschreibungen namhafter jüdischer Männer und Frauen aller Zeiten und Länder. Ein Nachschlagewerk für das jüdische Volk und dessen Freunde.* I-VII. Czernowitz 1925-1936
- WPC – *Umělecké památky Čech.* Praha 1957
- Y – zjistil Jiří Fiedler
- ZKH – Židovský kalendář na rok 5681/1920-21, 5682/1921-22. Praha 1920-21
- ZMB – Archivy židovských obcí z území České republiky, dnes součást archivu Židovského muzea v Praze
- ZMD – Archiv Židovského muzea v Praze, fond Dokumentace
- ZMN – Archiv fotonegativů, Židovské muzeum v Praze
- ZR – Židovská ročenka. Praha
- * – Mandl, Moritz: *Geschichte der Juden in Brandeis a. d. Elbe und Elbekosteletz.* In: GB, s. 56-58
- ** – Vyskočil, Josef: *Čeští židé a Praha.* In: ZR, 5729/1968-69
- *P – Prášek, Justin V.: *Brandejs nad Labem (město, panství a okres).* I-II. Brandýs n. L. 1908-1910
- §A – Archiv města Prahy (rukopisy: 101, fol. 138; 2117, fol. 368)
- +H – ústní sdělení správkyňe hřbitova (1983)
- +M – sdělení pracovníků a. s. Matana v Praze
- +Z – ústní sdělení pracovnice podniku Zdravotnické zásobování, zaměstnané v brandýské synagoze (1983)